

ISSN 2149-9845

TÜRKİYE
DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION STUDIES (TJRES)

مجلة بحوث التربية الدينية التركية

Sayı/Number 4

İzmir - 2017

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Turkish Journal of Religious Education Studies
TÜRKİYE/TURKEY

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.
Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 4 • Aralık/December 2017 • ISSN 2149-9845

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör/Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Hakemi / Editor

Ahmet GEDİK

Editörler/Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safnaz ASRI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVINÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	

Kitap Değerlendirme Editörleri/Book Review Editors

Hakkı KARAŞAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) -
Ahmet Ali ÇANAKÇI (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu/Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safnaz ASRI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Bezza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKÇI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Abdurrahman DODURGALI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Recai DOĞAN – Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)
Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)
Hakkı KARAŞAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Muhittin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)	Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)
Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)	Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)	Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı/Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım/Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI / Safnaz ASRI

Baskı/Printed By

Limit Ofset

İÇENDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatlar
SAFFET KÖSE / 9-22

What is Nonbelief? An Empirical Research on the Concept of Nonbelief
KENAN SEVİNÇ, TUĞBA METİNYURT, THOMAS J. COLEMAN / 23-40

Arap Dilinde Mâ Edati Ve İşlevleri
EYÜP AKŞİT / 41-59

Şîî Müfessir Ayyâşî'nin Tefsirinde Zayıf Hadis
RECEP EMİN GÜL / 61-76

Dört Mezhep İmamının Otoritesini Tesis Eden Temel Unsurlar -Güven-Otorite İlişkisine Dair Analiz-
AHMET AYDIN / 77-88

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ/ BOOK REVIEWS

François Georgeon, Le mois le plus long: Ramadan à Istanbul
YASİN ÖZDEMİR / 89-90

Hasan Ocak, İhvan-ı Safa'nın İnsan Tasavvurunda Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi
MEHMET DEMİR / 91-93

Şİİ MÜFESSİR AYYÂŞÎ'NİN TEFSİRİNDE ZAYIF HADİS*

Recep Emin GÜL**
E-mail: recepemin.gul@ikc.edu.tr

Citation/©: GÜL, R. E. (2017). Şîi müfessir Ayyâşî'nin tefsirinde zayıf hadis. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4, 61-76.

Öz

Hadis ve rical bilgisinin yanında telif ettiği rivayet tefsiri ile de Ayyâşî Şia için önemli bir âlim olmuştur. Kendisinden sonraki âlimler onun hadis ve rical bilgisinden çokça faydalanmışlardır. Hayatının ilk yıllarında Sünnî iken daha sonra Şiîliği seçmesi de Ayyâşî'nin incelenmesini gerektiren önemli faktörlerdendir. Elimize ulaşan tek eseri olan *Tefsîr*'inde Kehf suresi dâhil on sekiz surenin tefsiri bulunmaktadır. Bu on sekiz surede nakledilen rivayetlerin büyük çoğunluğu Şia'nın imam kabul ettiği kişilerden gelmektedir. Hz. Peygamber ve sahâbeden rivayet oldukça azdır.

Eserdeki rivayetler arasında Şia'ya göre sahih hadislerin yanı sıra zayıf hadislerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu durumda Ayyâşî'nin zayıf râvîlerden nakilde bulunmasının önemli bir etkisi vardır. Zayıf hadisler arasında en çok dikkati çeken ve karşımıza çıkan türü ise *munkatı'* hadislerdir. Bu türle birlikte rivayetler arasında *mudmar* ve *mühmel* hadisler de önemli yer tutmaktadır. Mezkûr türlerin dışında eserde diğer zayıf hadis çeşitlerine de rastlanmaktadır. Bununla birlikte eserde yer alan zayıf rivayetler eserin Şia nezdindeki değerine hiçbir zarar vermemiştir.

Anahtar Kavramlar: Ayyâşî, hadis, zayıf hadis, şia, tefsir.

* Bu makale yazarın, *Şia Tefsirlerinde Hadis Kullanımı -el-Ayyâşî Tefsiri Örneği-* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.

WEAK HADİTH IN AYYASHİ'S TAFSEER

Abstract

Ayyashi has become an important scholar for the Shia with the narration commentary that he has compiled alongside his hadith and rical knowledge. The scholars after him have benefited much from his hadith and rical knowledge. Ayyashi was a Sunni in the first years of his life after then became a Shii. This is one of the important reasons why he should be studied. *Tafseer*, the only work that reaches our hand, includes of eighteen surahs and the surah of Kehf. The great majority of the narrations in these eighteen surahs come from İmams accepted by Shia. Narrations from the Prophet and the companions are very few in the book.

According to Shia, the narrations in the book includes not only authentic hadiths but also weak hadiths. In this case, there is a significant effect of Ayyashi narrated from the weak narrators. Beyond the weak hadiths, the munqatı hadiths are the most noteworthy and encountered type. With this type, mudmar and muhmel hadiths hold significant place between narratives. Besides the mentioned types, there are other types of weak hadith in the book. Nevertheless, the weak narratives in the book haven't a bad influence on the value of the book at Shia.

Keywords: Ayyashi, hadith, weak hadith, shia, commentary.

Giriş

Şiî âlimler ilk dönemlerden itibaren İslami İlimlerin hemen her alanıyla ilgili eserler vermişlerdir. Bu alanlardan birisi olan tefsir sahasında da erken dönemden günümüze çok sayıda Şiî âlim eser telif etmiştir. Söz konusu tefsirler arasında rivayet tefsiri olan Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî'nin (ö. 320/932) eserinin önemli bir yeri vardır. Hicrî üç ve dördüncü asırlarda yaşamış olan Ayyâşî'nin bu eserini önemli kılan ise hem erken dönem eseri olması hem de eserin sadece rivayetlerden oluşmasıdır. Bu özellikler bize erken dönem Şiî tefsir ve hadis bilgisi hakkında ipuçları vermektedir.

Çalışmamızın konusu olan tefsirin sadece hadislerden oluşması, sahih ve zayıf hadis ihtiva etmesi bizde bunları tespit etme ihtiyacı uyandırmıştır. Bu nedenle bu çalışmamızda Ayyâşî'nin tefsirinde Şia'nın sıhhat şartlarına uymayan ve zayıf kabul edilen rivayetleri inceleyeceğiz.

Çalışmamızda öncelikle Ayyâşî'nin hayatı, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından Ayyâşî'nin hadis bilgisine değinilecektir. Daha sonra Ayyâşî'nin tefsiri hakkında kısa bilgilere yer verilecektir. Şia'nın hadis anlayışını görmenin önemli olduğu düşünüldüğünden Şia'da hadisin hücciyeti ve zayıf hadisin tanımı ile zayıf hadisle amel meselelerindeki görüşler aktarılacaktır. Son olarak ise Ayyâşî'nin eserinde naklettiği zayıf hadislere dair örnekler verilecektir.

1. Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî'nin Hayatı

Şia içerisinde itibar görmesine ve tefsirinin Şia'nın ilk rivayet tefsirlerinden olmasına rağmen Ayyâşî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Onun hakkında ilk dönem rical kitaplarında sadece doğum yeri ve eserlerinin adı yer alırken, son dönemlerde telif edilmiş olan rical kitaplarında nispeten daha geniş bilgilere yer verilmiştir. Bunlardan en önemlileri ise Lübnanlı Şîî âlim Hasan el-Emîn'in *Müstedrekâtü Âyânü's-Şia* adlı eseri ile Kum'da *Ulûmu'l-Hadîs* mecmuasında yayımlanan 'Meşyehatü'l-Ayyâşî' adlı bölümdür. Bu iki eserde Ayyâşî, hayatı ve eserleri hakkında oldukça geniş bilgiler bulunmaktadır.

Tam adı Ebu'n-Nazr Muhammed b. Mes'ûd b. Muhammed b. Ayyâş es-Seleme es-Semerkandî'dir (Heyet, 1420, s.25). Semerkand'da doğmuş olmasından dolayı es-Semerkandî nisbesini almış; ancak el-Ayyâşî nisbesiyle meşhur olmuştur (Necâşî, 1418, s.350). Şîî müelliflerden bazıları, Küleynî'nin (ö. 329/941) ölüm yılı ve Ayyâşî'nin öğrencisi olması bakımından Ebû Amr el-Keşşî'nin yaşadığı yıllara bakarak Ayyâşî'nin hicri 240 yılında doğduğunu söylemişlerdir (Emîn, 1987, s.300; Üstâdî, 1369, s.43). Ancak 260 yılında doğduğuna dair görüşler de vardır (Heyet, 1420, s.17).

Şia'nın önemli rical âlimlerinden biri olan Necâşî (ö. 450/1058), *Ricâlu'n-Necâşî* adlı eserinde Ayyâşî'nin sika ve sadûk sıfatlarına sahip, Şia'nın önemli âlimlerinden biri olduğunu; ancak zayıf râvîlerden çokça rivayette bulunduğunu ifade etmiştir. Necâşî'nin eserinde Ayyâşî'nin hayatının ilk bölümünde önceleri Sünni iken sonradan Şiiliği tercih ettiği ve bu nedenle Ehl-i Sünnette yaygın olan hadisleri de bildiği yönünde bir bilgi de bulunmaktadır. (Necâşî, 1418, s.350). Ayyâşî'nin, Ali b. Hüseyin b. Faddâl, Abdullah b. Muhammed b. Hâlid et-Tayâlisî'den, ayrıca Kûfe, Bağdat ve Kum âlimlerinden hadis dinlediği, Ebû Amr el-Keşşî'nin ise hocası olduğunu ifade edilmiştir (Sübhanî, 2010, s.272). Nakledilen bilgilerde Ayyâşî'nin halk ve âlimler için ayrı ayrı ilim meclislerinin olduğu ve bu meclislerde hadis okuduğu ifadeleri yer almaktadır (Emîn, 1987, s.300; Heyet, 1420, s.19). Keşşî'nin Ayyâşî'den naklettiği bir rivayetten anlaşıldığına göre Ayyâşî Irak ve Horasan'da ilim için bulunmuş ve oralardaki râvîler hakkında bilgi edinmiştir. Bununla birlikte Kûfe'deki râvîler hakkında da geniş bilgiye sahiptir (Sübhanî, 2010, s.273; Heyet, 1420, ss.21-22).

2. Hoca ve Talebeleri

Tefsir ve hadis ilimlerinin yanında Ayyâşî'nin, fıkıh, siyer, tarih, akaid, tıp ve astronomi gibi birçok ilimle ilgilendiği nakledilmiştir (Heyet, 1420, s.20). Hocaları ve talebeleri hakkındaki bilgilere, -hayatı hakkındaki bilgilerde olduğu gibi- ilk dönem rical kitaplarında rastlanmamaktadır. Bu eserlerde sadece birkaç hocasının ismi zikredilmiş, Keşşî'nin onun talebesi olduğu ifade edilerek evine çok sayıda talebe geldiği ifade edilmesine rağmen bunların isimleri zikredilmemiştir. Ancak son dönemde yazılmış olan 'Meşyehatü'l-Ayyâşî'de altmış beş hocasının ismi verilmiştir (Heyet, 1420, s.27). Hasan el-Emîn de

eserinde çok sayıda hoca ve talebesinin hayatları ve güvenilirlikleri hakkında bilgi vermiştir.

Ayyâşî'nin önceden Sünni olduğuna dair bir bilgi varsa da Sünni hocalarına değinilmemiş sadece Şîî hocalarının isimleri verilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir; İbrahim b. Muhammed b. Fâris, Ahmet b. Mansur el Huzaî, Ebû Muhammed Cibril b. Ahmed el-Faryâbî, Ebû Saîd Ca'fer b. Ahmed b. Eyüb es-Semerkindî, Ebû Abdullah Hüseyin b. İşkîb, Muhammed b. Ahmed b. Hakan en-Nehdî el-Kalânîsî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. es-Saht el-Basrî (Emîn, 1987, ss.300-302; Heyet, 1420, ss.27-40; Üstâdî, 1369, ss.45-51).

Ayyâşî'nin evinin bir ilim yuvası olması nedeniyle çok fazla sayıda talebesinin olduğunu belirtilmiş ve kırk civarı öğrencisinin ismi zikredilmiştir (Emîn, 1987, VI. s.303; Heyet, 1420, s.41). Bunlardan en önemlisi Ebû Amr Muhammed b. Ömer b. Abdülaziz el-Keşşî'dir. *Ricâlü'l-Keşşî* ismiyle meşhur rical kitabında râvîler hakkında hocası Ayyâşî'den çokça rivayette bulunmuştur (Emîn, 1987, s.303; Heyet, 1420, s.46).

Diğer bazı öğrencileri şöyledir; Ebû Muhammed Haydar b. Muhammed b. Naim es-Semerkindî, Ca'fer b. Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî, Ahmed b. İsa b. Ca'fer el-Uluvvî el-Umerî (Emîn, 1987, s.303; Heyet, 1420, ss.42-46; Üstâdî, 1369, ss.51-55).

3. Eserleri

Necâşî '*Ricâlu'n-Necâşî*' adlı kitabında Ayyâşî'ye ait olduğunu bildirdiği toplam yüz elli beş kitap zikretmiş ve bunların en başında Ayyâşî'nin tefsirini saymıştır (Necâşî, 1418, s.351). Sübhânî de kitabında Ayyâşî'nin yüzden fazla eserinin olduğunu bildirmektedir (Sübhânî, 2010, s.272). Üstâdî ise 192 eserinin ismini zikretmektedir. (Üstâdî, 1369, s.55-61). Bu rakamlara ek olarak Ayyâşî'nin iki yüz seksen civarında kitabı olduğu da söylenmiştir (Heyet, 1420, s.47).

Kitap isimlerine bakıldığında genel olarak fıkıh içerikli kitaplar olduğu anlaşılmaktadır. Namaz Kitabı, Oruç Kitabı, Temizlik Kitabı, Büyük Günahlar Kitabı, Zekât Kitabı, İçecekler Kitabı, Akika Kitabı bunlardan bazılarıdır.¹ Bu isimlerden kitapların büyük hacimli değil bir konu hakkında yazılan risale nitelikli eserler olduğu anlaşılmaktadır.

Hasan el-Emîn, Ayyâşî'nin iki yüzü aşkın kitabının olduğunu, kitapların isimlerinin ilk defa İbn Nedîm'in eserinde geçtiğini belirtmiş ve bunların yüz doksan ikisinin ismini vermiştir.² Genel olarak Necâşî'nin zikrettiği isimlerle aynı olan kitaplara Hasan el-Emîn bazı kitapların muhtasarlarını ve sîret kitaplarını da eklemiştir (Emîn, 1987, ss.304-307; Heyet, 1420, ss.49-53).

¹ Ayyâşî'nin tüm kitapları için bkz: Necâşî, 1418, s.351; Heyet, 1420, s.49.

² Bu sayı Meşyehatu Ayyâşî'de 175 olarak verilmiştir. Bkz: Heyet, 1420, s.48.

Eserlerinin çoğu fıkıhla ilgili olmakla birlikte farklı alanlarda da çalışmalarının bulunduğu görülmektedir. Örneğin tefsir, Kur'an ilimleri, imamet, ricâl, ihticâc, ahlak, tarih, siyer ve astronomi gibi geniş bir sahada eserler kaleme almıştır. Ayrıca Ayyâşî eserlerini genelde hadislerden derlemiştir (Emîn, 1987, s.307). Yine Ayyâşî'nin Ehl-i Sünnet kaynaklı hadislerden derlediği Ebû Bekir, Ömer, Osman, Muâviye'nin biyografileri ile Kitâbu Mi'yâru'l-Ahbâr ve Kitâbu'l-Mevzî'a isimli eserlerinin olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Heyet, 1420, s.54).

4. Ayyâşî'nin Hadis Bilgisi

Ayyâşî, Şîa nezdinde hadis ilminde güvenilen bir âlim olmuş; onun hadis bilgisi birçok Şîî âlim tarafından övülmüştür. Tûsî, Ayyâşî'nin hadis bilgisinin geniş olduğunu ifade etmiştir (Tûsî, ty., s.136). Ayrıca Muhaddis Nûrî³ de Ayyâşî'nin rivayet ve rical tenkidinde oldukça geniş bir bilgiye sahip olduğunu bildirmiştir (Emîn, 1987, s.300).

Onun ders halkalarına katılan Keşşî gibi öğrencileri hadis bilgisinden çokça faydalanmış ve ondan hadis rivayet etmişlerdir. Özellikle Keşşî yazmış olduğu rical kitabında birçok râvînin tercemesinde Ayyâşî'den nakillerde bulunmuştur.⁴ Bu durum Ayyâşî'nin rical bilgisinin de azımsanmayacak kadar çok olduğunu göstermektedir.

Ayyâşî'nin evini bir ilim meclisi gibi kullanması öğrencisinin çok fazla olmasını sağlamış ve öğrencileri sayesinde naklettiği rivayetler yayılmıştır. Ayyâşî'nin hadis bilgisinin geniş olmasında hayatının ilk dönemlerinde Sünnî olmasının da etkili olduğu söylenebilir. Böylece Ayyâşî hem Sünnî kaynaklardaki rivayetlere hem de Şîî kaynaklardaki rivayetlere vakıf olmuştur. Bunun örneği ise eserleri arasında sayılan ve Ehl-i Sünnet rivayetlerini ihtiva ettiği belirtilen biyografi türü kitaplarda görülmektedir.

Ayyâşî'nin tefsirinden alınan bilgilere ve hadislerle Sünnî âlimlerin eserlerinde dahi rastlamak mümkündür. Nitekim Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî*'si, Hüseyin ez-Zehabî'nin *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*'u başta olmak üzere birçok kitapta Ayyâşî'nin tefsirinden rivayet naklinde bulunulmuştur.⁵

Ayyâşî'nin rical bilgisi iyi olmasına rağmen tefsirinde zayıf râvîlerden naklettiği rivayetler bulunmaktadır. Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi Necâşî de bu duruma işaret etmiş ve onun zayıf râvîlerden çokça rivayet naklettiğini belirtmiştir (Necâşî, 1418, s.350). Zayıf râvîlerden naklettiği rivayetlerin yanı sıra Ayyâşî tefsirinde fazlaca munkatî' rivayet

3 Yüksek Lisans çalışmamızda "Muhaddis Nevri" olarak kaydettiğimiz bu ismin doğru formunu M. Enes Topgöl "Muhaddis Nûrî" şeklinde kaydettiğinden burada bu kullanımı tercih ettik. Bkz: Topgöl, 2013, s.354.

4 Örnekler için bkz: Keşşî, 2009, s.119, 127, 183.

5 Söz konusu örnek nakiller için bkz: Âlûsî, 1415a, s.119; 1415b, s.249; 1415c, s.113; Zehabî, 2000, s.38, 39; 111, 116. Burada, eserlerde yapılan nakillerin bazılarında rivayetlerin tenkit edildiğini belirtmek gerekir.

nakletmiştir. Muhtemelen Şia'da rivayetin masuma ulaşması şartıyla munkatı' olup olmaması önem arz etmediğinden Şîî âlimler bu eksikliklere itibar etmemişler, Ayyâşî'nin rivayetlerini muteber görmüşlerdir.

5. Bir Rivayet Tefsiri Olarak el-Ayyâşî'nin Tefsiri

Çalışmamızın konusu olan *Tefsîru'l-Ayyâşî*, ayetlerin hadislerle açıklanması bakımından rivayet tefsiri olarak nitelenmektedir. Ayyâşî eserinde sadece hadislerle yer vermiş, kendi görüşlerini eserinde hiç zikretmemiştir. Eser tüm Kur'an surelerini kapsamamakta, on sekizinci sure olan Kehf Suresine kadar gelmektedir. On sekiz sure içerisinde Ayyâşî yaklaşık iki bin altı yüz hadis nakletmektedir. Tefsir, Şia'nın ilk dönem Şîî rivayet tefsiri olması bakımından önem arz etmektedir.

Ayyâşî'nin tefsirinden ilk bahseden ve kendisinden nakilde bulunan kişinin Hâkim el-Hasekânî (ö.470/1077) olduğu; onun yaklaşık otuz kadar hadis naklettiği belirtilmektedir (Heyet, 1420, s.55). İkinci olarak ise Tabersî (ö.548/1153) Ayyâşî'nin tefsirinden yaklaşık yetmiş kadar hadis rivayet etmiştir. Bunlardan sonra ise Mâzenderânî (ö.588/1192) Ayyâşî'nin tefsirinden çok sayıda hadis nakletmiştir. Bu kitaplardan başka *Sâfi*, *Tefsîru'l-Burhân*, *İsbâtü'l-Hüdât*, *Vesâilu's-Şia*, *Bihâru'l-Envâr*, *Avâlimu'l-Ulûm* gibi Şia'nın önemli eserlerinde de Ayyâşî'den nakiller yer almaktadır (Emîn, 1987, s.307).

İlk dönem Şîî eserlerde Ayyâşî'nin tefsirinin ikinci cildinden bahsedilmemiş ve sadece ilk ciltten hadis nakledilmiştir. Ancak daha sonraları Muhammed Bâkır el-Meclîsî (ö.1110/1698) eserin ikinci cildinin de olduğunu söylemiş ve eserinde bu ciltten nakilde bulunmuştur (Emîn, 1987, s.307).⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere tefsirin ikinci cildi ilk dönem âlimlerine ulaşmazken daha sonra ortaya çıkmıştır.

Eserde nakledilen hadislerin büyük çoğunluğunun senetleri yoktur. Bir görüşe göre Ayyâşî, kolaylık olması ve eserin uzamaması amacıyla tefsirine aldığı hadislerin senetlerini vermemiştir. Ancak 'Meşyehatü'l-Ayyâşî'de bulunan bilgiye göre hadislerin senetlerini eseri tensih edenler çıkarmışlardır (Heyet, 1420, s.56). Daha sonra Meclîsî *Bihâru'l-Envâr*'da eserdeki hadislerden bulabildiklerinin senetlerini vermiştir (Emîn, 1987, s.308).

Daha önce de bahsedildiği gibi birçok âlim tarafından *Tefsîru'l-Ayyâşî*'ye atıfta bulunulması Şia tarafından esere verilen önemi göstermektedir. İlk dönem âlimlerinden olması, hadis ve fıkıh ilimlerinde geniş bilgiye sahip olması Ayyâşî'nin şahsiyetiyle birlikte eserine verilen önemi de artırmıştır.⁷ Şia'nın önemli kelim âlimlerinden olmakla birlikte geniş hacimli bir tefsir de telif eden Muhammed Hüseyin Tabatabâî'nin (ö.1981) esere yazdığı mukaddimede eserin önemini belirtmiş olması eserin Şia içerisindeki yerini görmede bize ipucu vermektedir.

⁶ Nakilde bulunan diğer âlimler için bkz: Heyet, 1420, s.56.

⁷ Eserin Şia nezdindeki önemine dair bkz: Heyet, 1420, s.56.

Ayyâşî'nin tefsirinde çoğunlukla Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'tan gelen hadisleri zikretmektedir. Bununla birlikte Ayyâşî eserinde Hz. Peygamber'den 150 civarı; Hz. Ali'den yetmiş; İbn Abbâs'tan on üç; Hz. Hüseyin'den beş; Hz. Hasan, Selman el-Fârisî ve Câbir b. Abdullah'tan ikişer; Ebû Zer, Ammâr, Zeyd b. Erkâm ve Hüzeyfetü'l-Yemân'dan birer olmak üzere sahabeden toplam doksan sekiz rivayet nakletmiştir. Kitaptaki toplam hadis sayısının iki bin altı yüz civarı olduğu düşünüldüğünde Ayyâşî'nin Hz. Peygamber ve sahabeden çok az yararlandığı görülmektedir.

6. Şia'da Hadisin Hücciyeti

Şia içerisinde hadisin ne konumda olduğunu bilmek yapacağımız incelemenin isabetli olması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle Şia'nın hadise bakış açısını bilmenin faydalı olduğunu düşünerek bu başlık altında bu bilgilere yer vermeyi uygun gördük.

Şia'da hadisin hüccet olmasını iki açıdan ele almak gerekir. İlk olarak Hz. Peygamber'den (sas) masum imamlar veya güvenilir râvîler vasıtasıyla nakledilen rivayetler Şia için kesin delil hükmündedir (Celâlî, 2004, s.28). İkinci olarak da Şeyh Tûsî (ö. 460/1067), Radiyyuddîn b. Tâvûs (ö. 664/1265), Allâme el-Hillî (ö.726/1325) gibi âlimler Ehl-i Beyt dışından gelen veya haber-i vâhid olan rivayetlerin kabulü için bazı şartlar koymuştur (Hillî, 1986, s.204).⁸

Haber-i vâhidin sahih kabul edilmesi için gerekli olan şartlar; akli delillere uygun olması, Kur'ân'ın nasslarına mutabık olması, sıhhati kesin olan sünnete muvafık olması, Ashabu'l-İcmâ'nın⁹ naklettiği hadislerle zıt olmamasıdır. Ancak onlara göre bu özellikler haberin kapsamının sahih olduğuna delalet ederken, haberin kendisinin sahih olduğuna delalet etmezler (Şehîdu's-Sânî, 1984, s.88; Küleynî, 2005, s.39; Hillî, 1986, s.206; Kutluay, 2014, ss.63-84, s.72). Şia'nın çoğunluğuna göre haber-i vâhid'le amel edilebilir.¹⁰ Ancak haberin şaz ve illetli olmaması gerekmektedir. Şaz ve illetli olan hadis ise kabul edilmemektedir (Celâlî, 2004, s.59).

Şia âlimlerinin ifadelerine göre Kur'ân'ın nassı gereğince yakîn ve kesin bilgi üzere kurulu olması gereken itikatla ilgili öğretilerde sadece mütevatir ya da doğruluğuna kesin şahitler bulunan hadislerle amel olunur. Bu iki kısmın dışında kalan âhâd haberlere itikadî konularda itibar edilmez. Ancak şer'î hükümleri çıkarmada mütevatir ve kat'i hadisin yanı sıra genelde güvenilen âhâd haberle de amel edilir. Özetle, mütevatir ve kat'i hadis Şia'ya

⁸ Geniş bilgi için bkz: Karaman, 1993, ss.331-355, s.335.

⁹ Ashabu'l-İcmâ: Üç grup ve her grupta altı kişi olmak üzere toplam on sekiz kişilik bu âlimler grubu, sahih hadisin kaynaklarını oluşturur ve bunlara dayanan hadislerin kabul edilmesi gerekmektedir. Bunlardan birinin rivayet ettiği hadis onunla masum arasındaki rivayet zincirinin sıhhatine bakılmaksızın sahih kabul edilmektedir. Celâlî, 2004, s.351; Ayrıca geniş bilgi için bkz: Gül, 2016, ss.47-48.

¹⁰ Çalışmamızın konusu haber-i vâhidle amel olmadığından dolayı konuyla ilgili detaya girmemeyi tercih ettik. Konuyla alakalı geniş bilgi için bkz: Kutluay, 2014, ss.63-84.

göre kayıtsız şartsız hüccettir ve uyulması lazımdır. Haber-i vâhid ise genelde güvenilir olma kaydıyla, yalnızca şer'i hükümlerde hüccettir (Şehîdu's-Sânî, 1984, s.86).

Şia'ya göre Rasûlullah'ın (sas) sözleri, davranışları ve takrirleri Kur'ân-ı Kerim gibi hüccet ve geçerlidir. Eğer böyle olmasaydı ayetlere doğru bir mana bulunamazdı (Küleynî, 2005, s.39). Ancak bir sözün Hz. Peygamber'in (sas) sözü olarak kabul edilebilmesi için bazı şartlar koyulmuştur. Şayet Rasûlullah'ın beyanâtı, kendisinden vasıtasız olarak duyulur yahut güvenilir bir yol ile nakledilirse, işitenlere hüccettir ve uyulması gerekir. Şia Sakaleyn hadisini delil getirerek Ehl-i Beyt'in sözlerinin de Peygamberimizin (sas) kendi açıklamaları gibi geçerli olduğunu iddia etmiştir (Celâlî, 2004, s.28).

7. Şia'ya Göre Zayıf Hadis ve Zayıf Hadisle Amel Etmenin Hükümü

Zayıf hadis, sahih, hasen ve müvessak¹¹ türlerinden herhangi birinin özelliklerini taşımayan hadis çeşididir. Ayrıca senesinde cerh edilmiş veya durumu bilinmeyen râvî bulunan hadise de zayıf hadis denir (Şehîdu's-Sânî, 1984, s.86; Celâlî, 2004, s.64; Mâmekânî, 1375, I, 147).

Zayıf hadisin çeşitleri Şia'da oldukça fazladır. Bunlar; munkatı', mu'dal, muallak, mürsel, müdelles, muallel, muzdarib, maklub, mudmar¹², mühmel¹³, kâsır¹⁴, mezîd¹⁵, matrûh¹⁶, meçhul, metruk, münker, müdrec, musahhaf ve şazdır.¹⁷ Ayrıca bunlara ek olarak masuma ulaşmadığından dolayı mevkuf ve maktu' hadisi ve mevzu' haberi de zayıf hadis çeşitleri içerisinde ele alanlar mevcuttur (Mâmekânî, 1375, ss.246-252; Sübhânî, 1994, s.102). Zayıf hadis çeşitlerine bakıldığında çoğunun Ehl-i Sünnet'in hadis usulündeki zayıf hadis çeşitleriyle örtüştüğü görülmektedir.¹⁸

Şî'î âlimlerin çoğunluğuna göre zayıf hadisle amel edilmesi uygun görülmemiştir. Ancak bazı âlimlerin bazı şartlar getirerek bu konuda yumuşatma yaptıkları görülmektedir.

¹¹ *Müvessak*: Senesinde İmamiyye'den olmayan ancak güvenilir olan bir râvî bulunan hadis. Fadlî, 2011, s.108; Mâmekânî, 1375, s.138.

¹² *Mudmar*: Râvînin takiyye veya başka bir sebepten dolayı masumun ismini zikretmeden gaib zamirle naklettiği haberdur. Sübhânî, 1994, s.106; Fadlî, 2011, s.137; Mâmekânî, 1375, s.252.

¹³ *Mühmel*: Senesinde, cerh-ta'dîl kitaplarında hakkında bilgi bulunmayan bir râvînin yer aldığı hadis veya senesindeki bazı râvîleri hakkında cerh-ta'dîl kitaplarında bilgi verilmekle beraber bu bilgilerde râvîyle alakalı medh ve zem ifadelerinin yer almadığı hadistir. Mâmekânî, 1375, I, 291; Sübhânî, 1994, s.119.

¹⁴ *Kâsır*: Râvîlerinin tamamı veya bir kısmı hakkında medh bulunmayan, dolayısıyla râvîlerinin tamamının memdûh olup olmadığının bilinmediği hadistir. Mâmekânî, 1375, s.292.

¹⁵ *Mezîd*: Metne, anlam kargaşasına sebep olacak bir kelime ya da senede karışıklık çıkaracak bir râvî eklenmiş olan hadistir. Sened veya metinde olabilir. Şehîdu's-Sânî, 1984, ss.121-123; Mâmekânî, 1375, ss.203-205; Sübhânî, 1994, s.84; Celâlî, 2004, s.92.

¹⁶ *Matrûh*: Kesin delile zıt olup tevilî mümkün olmayan hadistir. Mâmekânî, 1375, s.242; Sübhânî, 2004, s.95.

¹⁷ Zayıf hadis çeşitleri hakkında geniş bilgi için bkz: Kutluay, 2017, ss.280-337.

¹⁸ Mesela bkz: Yücel, 2009, s.230.

Hadisin senedi zayıf olsa bile hadis metninin veya benzerinin meşhur kitaplarda bulunması halinde kendisiyle amel edilebileceği söylenmiştir. Zayıf hadis eğer Allah'ın sıfatları vs.gibi kelâmî konularda veya helal ve haram hükümleri gibi fikhî konularda ise amel edilmezken; önceki dinlerin kıssaları, terğîb ve terhîb hadisleri veya amellerin faziletleri gibi konularda ise amel edilebileceği bildirilmiştir (Şehîdu's-Sânî, 1984, ss.93-94).

Şîî âlimler zayıf hadis rivayet edilirken kullanılan ifadelerle önem göstermişler ve "Hz. Peygamber şöyle dedi", "Hz. Peygamber şöyle yaptı" gibi ifadelerle cezml sigası kullanmak yerine; "rivayet edildi ki", "bize şöyle ulaşmıştır" gibi temrîz sigası kullanılmasını önermişlerdir (Mâmekânî, 1375, s.301).

8. Ayyâşî Tefsirinde Zayıf Hadis

Ayyâşî'nin rical bilgisinin iyi olduğu söylense de zayıf râvîlerden nakilde bulunması nedeniyle bunu tefsirine yansıttığını görmek zordur. Nitekim eserde zayıf hadislerle birlikte özellikle munkatî' hadis oldukça fazladır. Genellikle belli kalıplar kullanılarak munkatî' hale gelen rivayetlere itimat, imama dayandığı sürece diğerlerine itimat gibi olmuştur. Nitekim senedi kopuk olsun veya olmasın imama dayanan rivayet kabul edilmektedir.

Munkatî' hadis, Şîî âlimlere göre senedinde tabîinden sonraki râvîlerde meydana gelen düşme veya senedin herhangi bir yerinde meydana gelen düşmedir (Şehîdu's-Sânî, 1984, s.135). Sünnî kaynaklarda da buna benzer tanımlar yapılmaktadır. Senedin herhangi bir yerinde meydana gelen râvî düşmesine inkita' denmektedir (Suyûtî, 2010, s.170). Ancak burada Şia'ya özgü bir kavram olan mudmar hadis ile munkatî' hadisin benzer olduğunu ve aslında mudmarın da bir nevi munkatî' hadis olduğunu belirtmek de fayda vardır.

Ayyâşî'nin naklettiği bazı rivayetlerde 'عن بعض أصحابنا', 'عن بعض أصحابه', 'عن رجل', 'عن أبائه', 'عن رواه', 'من رواه', 'عن أحدهما', 'عنهما', 'عن أخبره', 'عن حدثه', 'عن ذكره', 'عن سمع من', gibi lafızlar bulunmaktadır. Kullanılan bu lafızların 'عنهما' ve 'عن أحدهما' lafızları hariç hepsinde belirsizlik vardır ve râvî belli değildir. Ancak 'عنهما' ve 'عن أحدهما' lafızlarında işaret edilen iki kişi Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'tır. Ne var ki yine de rivayetin kimden geldiği belli değildir. Ancak her ikisinin de imam olmaları nedeniyle Şia için bu durum önem arz etmemektedir.

Ayyâşî zayıf olan rivayetlerin ardından herhangi bir açıklama yapma gereği duymamış ve olduğu gibi rivayet etmiştir. Eseri tahkik eden Mahallâtî de Ayyâşî'nin yolunu izleyerek bu rivayetler hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Ayyâşî'nin eserine aldığı zayıf rivayetlerin içerikleri farklılık arz etmektedir. Dünyevî, uhrevî, ilmî veya Şia'nın görüşleriyle alakalı birçok rivayet nakledilmiştir. Örneğin Bakara

suresi 34. ayetin¹⁹ tefsirinde meleklerin ilk olarak Kûfe arzına secde ettiklerine dair bir rivayet ‘عن رجل’ lafzı kullanılarak munkatı’ bir senetle Hz. Ali’ye dayandırılmıştır (Ayyâşî, 2010a, s.53). Yine Bakara suresi 280. ayetin²⁰ tefsirinde borcu olan kişinin nasıl sadaka verebileceğine dair ifadeleri içeren bir rivayetin senedinde ‘عن رجل من أهل جزيرة’ lafzı bulunduğundan dolayı senet munkatı’ olmuştur (Ayyâşî, 2010a, s.175). Senette bir kabile ismi kullanılarak o kabileden bir kişiden rivayetin nakledildiği belirtilmiştir. Ancak kim olduğunun bilinmemesi nedeniyle senette kopukluk meydana gelmiştir.

Ayyâşî tefsirinde sıkça karşımıza çıkan bir kullanım da ‘عن آبائه’ kullanımıdır. Örneğin; Hz. Âdem’in yaratılışından sonraki olayları anlatan uzunca bir rivayet ‘عن عطاء عن أبي جعفر عن عن أبيه عن آبائه عن علي عن رسول الله’ senediyle Hz. Ali yoluyla Hz. Peygamber’e (sas) dayandırılmıştır. Ancak senette yer alan ‘عن آبائه’ ibaresi senedin munkatı’ olmasına sebebiyet vermektedir (Ayyâşî, 2010a, s.53).

Al-i İmrân suresi 45. ayetin²¹ tefsirinde Hz. İsa’nın mucizelerinden bahsederken ölüleri diriltmesiyle ilgili bir hikâye “عمن ذكره رفعه” lafızları kullanılarak nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.197). Burada hadisin son râvîsinin olmadığı, bunun yerine “رفعه” kelimesi kullanılarak masum imamın zamirle işaret edildiği görülmektedir. Bu durumda söz konusu rivayet mudmar, dolayısıyla zayıf olmaktadır.²² Aynı ifadeler Hz. Ali ve imamları öven ifadeleri içeren rivayetlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, imamların zâlim olamayacakları şeklinde anlaşılan Bakara suresi 124. ayette yer alan ‘قَالَ لَا يَأْتِي الْعَهْدِي الظَّالِمِينَ’ ifadelerinin tefsirinde bir rivayet ‘عمن ذكره’ lafzı kullanılarak munkatı’ olarak Ca’fer es-Sâdık’tan nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.77). Aynı şekilde Bakara suresi 159. ayetteki²³ hidayet lafzının Hz. Ali olduğu iddiasını içeren rivayetlerin birinde İbn Ebî Umeyye ‘عمن ذكره’ lafzını kullanarak rivayeti Ca’fer es-Sâdık’tan zayıf bir senetle nakletmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.90).

19 “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ” “Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.”

20 “وَإِنْ كَانَ دُوْعُسِرَةً فَظَنُّوا إِلَىٰ مُيَسَّرَةٍ وَأَنْ مَسِّرَةٌ إِلَىٰ مُيَسَّرَةٍ خَيْرٌ لَّكُمْ أَنْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ” “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”

21 “إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ” “Hani melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardır.”

22 Benzer bir kullanım için bkz: Ayyâşî, 2010a, s.231.

23 “إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ” “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap’ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet etme konumunda olanlar lânet eder.”

Al-i İmran suresi 157. ayette²⁴ Allah yolu ile Ali yolunun bir olduğu ve Ali'nin yolunda öldürülmenin Allah yolunda öldürülmeyle eşit olduğuna dair iddiaları içeren bir rivayet Ca'fer es-Sâdik'tan 'عمن حدته' lafzı kullanılarak nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.226). Dolayısıyla rivayet senedindeki kopukluk nedeniyle zayıftır.

Senette bulunan kopukluğa işaret eden lafızlardan birisi de "روى أصحابنا" ve "عن بعض" ifadeleridir. Hadisin Şîî bir râvîden alındığını gösteren ancak kimliğini açıkça belirtmeyen bu ifadeler de tefsirde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Tevbe suresi ikinci ayetin²⁵ tefsirinde haram olan dört ayın hangileri olduğu hakkında bilgi veren bir rivayetin senedinde 'روى أصحابنا' lafzı bulunduğundan senet munkatı' olmuştur (Ayyâşî, 2010b, s.81).²⁶

Şia inancı ile ilgili herhangi bir yorum içermeyen, sadece ayetteki bir kelime ile ilgili bilgi veren bazı rivayetler de zayıf olarak nakledilmiştir. Bunlardan birisi Hicr suresi 87. ayetin²⁷ tefsirinde yer alan ve ayetteki 'سَبْعًا مِنَ الْمُتَّابِي' ifadesinin Fatıha suresi olduğu bilgisini içeren bir rivayettir. Rivayet Hz. Ali'den 'عمن سمع عليا' lafızlarıyla nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010b, s.270). Ancak senetteki kim olduğu belli olmayan tabîin râvîsi nedeniyle hadis zayıftır. Şia'nın kendilerinden zarar gördüğünü iddia ettiği bazı kişi ve devletler hakkında naklettiği rivayetlerden birçoğu zayıf senetlerle gelmektedir. Örneğin İsra suresi 60. ayetin²⁸ tefsirinde yer alan ve ayetin Emevîler hakkında indiği ifadelerini içeren bir rivayet senedinde 'عمن سمع' lafzı bulunduğundan dolayı munkatı' olmuştur (Ayyâşî, 2010b, s.320). Emevîleri kötülemek amacıyla ayetin içeriğinin bu doğrultuda yorumlandığı rivayet, senedindeki belirsiz râvî nedeniyle zayıf hale gelmiştir.

Şia'nın düşman olarak kabul ettiği kişiler hakkında naklettiği rivayetlere bir örnek de Bakara suresi 193. ayetin²⁹ tefsirinde bulunmaktadır. Rivayette ayette bahsi geçen zalimlerin Hz. Hüseyin'i öldürenlerin soyu olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. Senette 'عمن رواه' lafzı kullanılmasıyla senet munkatı' hale gelirken, son râvînin yerine 'عن أحدهما' lafzı

24 "وَلَمَّا قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ" "Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıkları (dünyalıkları)ndan daha hayırlıdır."

25 "فَسَبِّحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ" "Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir."

26 Diğer örnekler için bkz: Ayyâşî, 2010a, s.319; 2010b, s.191.

27 "وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَابِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ" "Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti[301] ve büyük Kur'an'ı verdik."

28 "وَأَذِّنْ لِقَائِكَ إِنَّ رَبَّكَ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ فِي الْأَرْضِ خَائِفِينَ لَهُ" "Hani sana, "Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lânetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) artırdı."

29 "وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ لِلدِّينِ لَهْفٌ فَإِنْ أَنْتَهُمْ فَلَا غَوْلَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ" "Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır."

kullanılmasından dolayı ise mudmar olmaktadır (Ayyâşî, 2010a, s.105). Yine aynı şekilde Maide suresi 44. ayetinde “وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ” ifadelerinin tefsirinde Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir’i Ehl-i Beytin beşte bir hakkını vermediklerine dair suçlayan bir rivayet ‘عن بعض أصحابه عن أحدهما’ lafzıyla nakledilmekte ve bir önceki örnekle aynı hükmü paylaşmaktadır (Ayyâşî, 2010a, s.354).³⁰

Yunus suresi 62. ayet³¹ tefsir edilirken bir rivayet Hz. Ali’ye ‘عن بعض الفقهاء’ lafzlarıyla isnat edilmiştir (Ayyâşî, 2010b, s.132). Burada diğer rivayetlerde olduğundan farklı olarak kopukluğa sebep olan ifadenin ‘bazi fakîhler’ olduğu görülmektedir. Diğer rivayetlerde pek rastlanmayan bir kullanım da Al-i İmran suresi 199. ayetin³² tefsirinde geçmektedir. Rivayetin son râvîsi ‘عن غير واحد’ lafzıyla ifade edilmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.309). Bu rivayette diğer rivayetlerde pek rastlanmayan ‘عن غير واحد’ ifadesi bulunmaktadır. Muhtemelen bir imamın kastedildiği bu ifade hadisi mudmar yapmakta, dolayısıyla hadisin zayıf olmasına sebep olmaktadır.

Tefsirde yer alan diğer bir rivayet şekli de belli olmayan bir râvîyi övücü sözlerle ifade etmektir. Bunların bir örneği Arâf suresi 33. ayetin³³ tefsirinde nakledilen rivayettir. İmamları ayetin tefsiri içerisine dâhil eden bu rivayet ‘سألت عبدا صالحا’ lafzı kullanılarak belirsiz bir kişiden nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010b, s.20). Rivayette kimliği belli olmayan ve ‘salih bir kul’ ile tavsif edilmiş olan râvî büyük ihtimalle bir imamdır. Bu nedenle rivayet mudmar olmaktadır. Bu şekilde diğer bir örnek de Ra’d suresi 4. ayetin³⁴ tefsirinde yer alan bir rivayettir. Rivayet ‘رفعه إلى أهل العلم والفقہ من آل محمد’ lafzıyla nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010b, s.218). Rivayette diğerlerinden farklı olarak Ehl-i Beyt’ten ilim ve fıkıh sahibi birisinden rivayet edildiğini içeren lafızlar bulunmaktadır. İmamın bu şekilde ifade edildiği rivayet mudmar olmuş ve zayıf kabul edilmiştir.

30 Benzer bir örnek için bkz: Ayyâşî, 2010a, s.250.

31 “بليسيز كي، Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.”

32 “Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’a derinden saygı duyarak inanırlar.”

33 “فَلَا تَمَّا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْأَلْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ” “De ki: “Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmedeği herhangi bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”

34 “وفي الأرض قطع مخرجواث وجنات من أغاب وزرع ونجيل” “Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler...”

Al-i İmran suresi 44. ayetin³⁵ tefsirinde Hz. Meryem hakkında bazı bilgiler verilirken üç farklı rivayet zikredilmiş, bu rivayetlerden birisi zayıf kabul edilen İbn Hirzâd³⁶, ikincisi İmam Ali Rıza'nın ashabından olan Ali b. Mehziyâr'dan³⁷, diğeri ise senetsiz olarak nakledilmiştir. Senetsiz nakledilen rivayette ise Hz. Fâtıma'nın Hz. Meryem ve diğer tüm kadınlardan üstün olduğu iddia edilmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.197). Söz konusu rivayetlerin hiçbirinin masum imama ulaşmaması nedeniyle hepsi zayıf kabul edilmektedir. Ayrıca ilk rivayetin râvîsi zayıfken son rivayetin ise râvîsi belli değildir.

En'am suresi 23. ayetin³⁸ tefsirinde Ebû Muammer es-Sa'dî kanalıyla nakledilen bir rivayet arada râvî olmadan direkt olarak Hz. Ali'den nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010a, s.387). Mezkûr râvî hakkında ise rical kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Dolayısıyla bu yönüyle rivayet zayıf olmaktadır. Rivayette ise bir kişinin Kur'an hakkında şüpheye düştüğü, Hz. Ali ile bu konuda bir diyaloga girdiği ve Hz. Ali'nin onun şüphelerini gidermek adına bazı bilgiler verdiği görülmektedir. Ancak verilen bu bilgilerin çoğunun ahiret günü gerçekleşecek olaylara dair gaybi bilgiler olması, Hz. Ali'nin gaybı bildiği izlenimini vermektedir. Ayrıca aynı râvînin Ayyâşî'deki diğer rivayetleri de direkt olarak Hz. Ali'den nakledilmiştir.³⁹ Aynı durum bu rivayetler için de geçerli olmaktadır.

Tevbe suresi 60. ayetin⁴⁰ tefsirinde imamların yükümlülükleri hakkında bilgiler içeren bir rivâyet Sabâh b. Siyâbe⁴¹ kanalıyla herhangi bir masuma ulaşmaksızın nakledilmiştir (Ayyâşî, 2010b, s.100). Dolayısıyla rivayet bu haliyle masuma ulaşmadığı için munkatı' olmaktadır. Bununla beraber mezkûr râvî Sabâh hakkında ricâl kitaplarında medh ve zem ifadeleri olmadığından dolayı rivayet bu haliyle mühmel olmaktadır. Sonuç olarak Ayyâşî'nin naklettiği bu rivayet iki yönden zayıf kabul edilmektedir.

35 “(Ey Muhammed!) “ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرِيضًا وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ” Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem’i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur’a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda tartışırken de yanlarında değildin.”

36 Râvî değerlendirmesi için bkz: Hillî, 1961, s.236.

37 Râvî değerlendirmesi için bkz: Tûsî, 1373, s.360.

38 “Sonunda onların manevraları, “Rabbimiz Allah’a andolsun ki biz (O’na) ortak koşanlar değildik” demelerinden başka bir şey olmayacaktır.”

39 Örnekler için bkz: Ayyâşî, 2010a, s.62, 203, 268; 2010b, s.102, 161.

40 “إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَاةَ فُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ” “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

41 Râvî değerlendirmesi için bkz: Tûsî, 1373, s.226.

Nahl suresinde hangi ayetin tefsiri için nakledildiği bilinmeyen ancak 64. ayetin⁴² açıklaması olduğunu düşündüğümüz bir rivayet muallak olarak Enes b. Mâlik kanalıyla Hz. Peygamber'e dayandırılmaktadır. Söz konusu rivayette Enes b. Mâlik ile Hz. Peygamber arasında geçen bir diyaloga daha sonradan Hz. Ali'nin dâhil olduğu ve Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye kendisinin vâsisi ve halifesi olduğunu bildirdiğine dair ifadeler yer almaktadır (Ayyâşî, 2010b, s.283). Rivayet senetsiz bir şekilde muallak olarak nakledilmesi nedeniyle zayıf kabul edilmektedir.

Sonuç

Erken dönemde yaşamış olması ve Şia'nın ilk rivayet tefsirlerinden birisini telif etmesi açısından Ayyâşî oldukça önemli bir âlimdir. Çalışmada ulaşılan bilgilere göre Şiî âlimler Ayyâşî'yi önemsemiş, kendisinden ve eserinden çokça faydalanmışlardır. Ancak Ayyâşî'nin hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı olduğu gibi, eserlerinden de sadece tefsiri günümüze ulaşabilmiştir. Tefsirin erken dönemde yazılmış olması ve hadislerden oluşması nedeniyle Şia için önemli olduğu görülmektedir.

Ayyâşî'nin tefsirine bakıldığında eserin Kur'an'ın tüm surelerini değil ilk on sekiz suresini kapsadığı tespit edilmiştir. Surelerin tefsirinde Ayyâşî hiçbir yerde kendi görüşünü vermemiş, sadece rivayet nakletmekle yetinmiştir. Söz konusu on sekiz surenin tefsirinde yaklaşık iki bin altı yüz rivayet nakledildiği; bunların büyük çoğunluğunun ise Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdik başta olmak üzere imamlardan geldiği tespit edilmiştir.

Eserdeki rivayetler incelendiğinde çoğunun Şia'nın sıhhat şartlarına uyduğu görülmektedir. Bununla birlikte eserde azımsanmayacak kadar zayıf hadis olduğu da tespit edilmiştir. Bu zayıf hadislerin büyük çoğunluğunu ise munkatı' rivayetler oluşturmaktadır. Bu rivayetlerde senede kopukluk veren farklı lafızlar kullanılmıştır. Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdik'tan herhangi birine işaret eden 'عنهما' ve 'عن أحدهما' lafızlarının eserdeki rivayetlerde çokça kullanıldığı görülmektedir.

Zayıf olarak nakledilen rivayetler arasında dikkat çeken diğer bir türün ise mudmar hadis olduğu görülmektedir. Herhangi bir sebepten ötürü masum imamın isminin gizlendiği bu hadis türü Ayyâşî'nin tefsirinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Eserde söz konusu iki tür dışında muallak ve mühmel hadis kullanıldığı da tespit edilmiştir. Ayrıca zayıf olarak nakledilen bu rivayetlerin muhtevasının çoğunlukla Şia'nın görüşlerini desteklediği, aşırı görüş ve teviller içerdiği görülmektedir.

Sonuç olarak Ayyâşî'nin tefsirinde daha çok Şia'ya göre sahih hadis kullanılmasıyla birlikte, Şia'ya göre zayıf olan hadislerin sayısının da az olmadığı tespit edilmiştir. Ancak eserde

42 "وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" "Sana kitabı, ancak ayrılığa düşükleri şeyleri onlara açıklamak için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik."

zayıf hadis kullanılmış olması eserin değerine bir zarar getirmemiş, eser Şia içerisindeki önemini korumaya devam etmiştir.

Kaynakça

el-Âlûsî, Ebu'l Fadl, M. (1415a). *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'î'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (C.2). Thk: Ali Abdulbari Atiyye, Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye.

el-Âlûsî, Ebu'l Fadl, M. (1415b). *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'î'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (C.3). Thk: Ali Abdulbari Atiyye, Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye.

el-Âlûsî, Ebu'l Fadl, M. (1415c). *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'î'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (C.4).Thk: Ali Abdulbari Atiyye, Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye.

Ayyâşî, Muhammed b. Mes'ûd, (2010a). *Tefsîru'l-Ayyâşî*, (C.1.). Thk: Hâşim er-Rasûlî el-Mahallâtî, Beyrut: Müessesetü'l-Alemî li'l-Matbûât.

Ayyâşî, Muhammed b. Mes'ûd, (2010b). *Tefsîru'l-Ayyâşî*, (C.2.). Thk: Hâşim er-Rasûlî el-Mahallâtî, Beyrut: Müessesetü'l-Alemî li'l-Matbûât.

el-Celâlî, M. H. (2004). *Dirâyetü'l-Hadîs*, Beyrut: Müessesetü'l-Alemî.

el-Emîn, H. (1987). *Müstedrekâtü Ayânu's-Şia*, (C.6). Beyrut: Dâru't-Taâruf.

el-Fadlî, A. (2011). *Usûlü'l-hadîs*, Beyrut: Merkezü'l-Ğadîr.

Gül, R. E. (2016). *Şia Tefsirlerinde Hadis Kullanımı -Ayyâşî Örneği-*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Heyet, (1420). 'Meşyehatü'l-Ayyâşî', *Ulûmi'l-Hadîs*, Kum: Müessesetü'l-Bi'se, 3(6), ss.60-114.

Hillî, Hasan b. Yusuf (1986). *Mebâdiu'l-usûl ilâ İlmî'l-Usûl*, Thk: Muhammed Ali el-Bakkâl, Beyrut: Dâru'l-Edvâ.

Hillî, Hasan b. Yusuf (1961). *Kitâbu'r-Ricâl*, Thk: Muhammed Sâdık, Kum: Menşûrâtü'r-Rizâ.

Karaman, H. (1993). Şia'da Fıkıh Usulü ve Şeri Deliller, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* içinde (ss.331-355). İstanbul: İlmî Neşriyat,

Keşşî, Ebû Amr Muhammed b. Ömer b. Abdülaziz (2009). *Ricâlu'l-Keşşî*, Beyrut: Müessesetü'l-Alâ.

Kutluay, İ. (2017). *Şia'da Hadis Usulü: Ehli Sünnet Hadis Usulü İle Mukayeseli Bir Çalışma*, İstanbul: Rağbet.

Kutluay, İ. (2014). "İmâmîyye Şiası'na Göre Haber-i Vâhidin Hücciyeti Problemi -Şeyhü't-Tâife et-Tûsî Özelinde-", *Marife, Yaz*, 63-84.

Küleynî, Muhammed b. Yâkûb (2005). *Usûlu'l-Kâfî*, Beyrut: Müessesetü'l-Alâ.

- Mâmekânî, A. (1375). *Mikbâsu'l-hidâye fi ilmi'd-Dirâye*, (C.1.). Thk: Muhammed Rızâ el-Mâmekânî, Kum: Delîlemâ.
- Necâşî, Ahmed b. Ali (1418). *Ricâlu'n-Necâşî*, Thk: Musa eş-Şebîrî ez-Zencânî, Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî.
- Suyûtî, C. (2010). *Tedrîbu'r-Râvî*, Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- es-Sübhânî, C. M. H. (2010). *Devrû'ş-Şia fi'l-Hadîsi ve'r-Ricâl*, Beyrut: Dâru Cevâdî'l-Eimme.
- es-Sübhânî, C. M. H. (1994). *Usûlü'l-Hadîs*, Kum: Müessesetü Neşru'l-İslâmî.
- Şehîdu's-Sânî, Ali b. Ahmet el-Âmilî, (1984). *er-Ri'âye fi ilmi'd-Dirâye*, Kum: Mektebetü'l-Mer'âşî en-Necefi.
- Topgöl, M. E. (2013). "Türkiye'de Şia ile İlgili Hadis Çalışmalarının Seyri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11(21), ss.333-366.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan (1373). *Ricâlu't-Tûsî*, Cevâd el-Kayyûmî el-İsfahânî (thk). Müessesetü'n-neşri'l-İslâmî.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan. (ty.) *el-Fihrist*, Thk: Muhammed Sâdık, Kum: eş-Şerîf Rıza Yay.
- Üstâdî, R. (1369). "el-Ayyâşî ve tefsîruh", *Risâletü'l-Kurân*, 3, ss.43-74.
- Yücel, A. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usulü*, İstanbul: İFAV.
- ez-Zehebî, M. H. (2000). *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, (C.2.). Kâhire: Mektebetü Vehbe.